

Martin Škabraha

Next

Je modernost naší antikou? Ne, není. Nebo – neměla by být.

Vztah mezi antikou a námi, tj. současným, dnešním MY, je větší-nou modelován podle vzoru renesance coby onoho údobí „znovuzrození“ řecko-římské civilizace, kolébky vědy a demokracie, po stáletích „barbarského“ středověku. Pokud bychom tuto šablonu chtěli aplikovat na dnešní situaci, znamenalo by to, že stojíme na konci dalšího gotického věku, jímž by v tomto případě zřejmě měla být postmoderní éra: vymanili jsme se ze stínů iracionality a relativismu, abychom znovu objevili klasické ctnosti pokroku a emancipace, řádu humanity proti chaosu moci; překonali jsme paradigma prostoru a znovu objevili čas (čas eschatologický, čas krize a naděje); modernost by byla až nekriticky přijímaným vzorem, studnicí moudrosti, kterou lze jen objevovat, ale sotva prohloubit. To je první rys, který z přijaté analogie vyplývá.

Současně (a za druhé) by však analogie paradoxně implikovala, že modernost je nám už nejen časově, ale i mentálně vzdálená, je to svět rozpadajících se, dávno opuštěných chrámů a soch, z nichž zmizely zbytky obětí a oprýskaly barvy, aby zůstal jen árijsky bílý mramor, do nějž si můžeme promítat svou představu klasičnosti, oněch uměřených rysů nerušených krvavým masem historické reality. Modernost by byla světem dávných myslitelů, z nichž mnozí jsou známi jen z fragmentů a z referátů druhých, více z výroků, jež jsou jim připisovány, než z vlastních slov.

Je takový náš vztah k modernosti, věku průmyslu a vědy zrozenému osvěcenstvím? Ne že by modernost neexistovala také ve formě trosek a muzeálních artefaktů; a ne že by její autority nebyly často známy jen díky fragmentům a referátům z druhé ruky (což je ostatně

znakem toho, že se někdo stal autoritou). A ne že by moderní Západ nebyl tu a tam přijímán jako dokonalý vzor. Zvláště posledně jmenovaná charakteristika mi však neseď do toho, jak slovo modernost chápu. Analogie s renesancí je totiž poněkud falešná.

Slovo modernost je původně spjata se sebeinterpretací středověké křesťanské kultury, těžce se vyvazující z nekritického přijímání církevních Otců a jejich čtení Písma a nesměle proklamující nárok na vlastní jazyk dneška, na inovační rozvíjení tradice; antika tu vystupuje jako obecný výraz pro staré a dávné (a proto i osvědčené), které však první modernisté odmítají přijímat jako konečný stav exegeze.

Tradice kanonických textů daruje svým čtenářům (případně posluchačům) jejich jedinečnou historickou situaci, definovanou právě nutností reagovat na to, co už tu je, vtiskává jim jejich prvotní identitu (spíš ale jako výzvu než stav; identifikaci s jistým úkolem), které rozumět znamená rozpoznat křesťanského ducha radostné zvěsti za žánrovou literou teologického kánonu, jehož rozbíjení je současně otevíráním prostoru pro vlastní (autentický) postoj k dědictví; tato „destrukce model“, hledání živého, jaksi „holého“ Boha za struskami jeho obrazů, je smyslem modernosti, jak se – pochopitelně – vynořuje v polemických reakcích konzervativců.

Modernost se nikdy nemůže stát takovým pantheonem, jakým je někdy antika, protože jejím jádrem není summa konkrétních autorů, textů nebo pojmů, ale princip – princip inovačního čtení tradice, princip reflexe, tj. kritického promýšlení každého pilíře, o nějž se opíráme ve svém chápání světa.

Modernost znamená v obecné rovině současnost, ne-dávnost; modernost je „právě teď“. To ovšem neoznačuje nějaký izolovaný bod, který je odříznut od toho, co tu bylo včera – vždyt nynější situace je neoddělitelně spjata s následky, ať už chtěnými nebo nechtěnými, minulých dějů. Ptáme-li se, co je moderní, ptáme se tedy, co dnes zůstává ze světa včerejška, co z minulého musíme znát, abychom rozuměli přítomnému, jaká předešlá rozhodnutí ovlivnily náš momentální osud, kde leží počátky našeho MY, co je pro nás relevantní a nač je třeba reagovat; a ptáme se také, jakým včerejším chceme mít dnešní den z pohledu zítřka.

Nicméně analogie mezi moderností a antikou jako synonymy současného věku a věku starodávného má i své oprávnění, i když z jiného důvodu: epocha novosti jako by sama o sobě začala čpět starobou. Jestliže západní průmyslovou modernost pochopíme jako ideologickou dominanci principu inovace a tedy jako postoj neustále se obměňující

současnosti, pak se – paradoxně – cosi z tohoto životního způsobu spojilo s pocity stáří, únavy, minulosti. Tyto pocity někdy shrnujeme pod vágní label „postmoderna“. „Rebelové vyměkli, Amerika je za rohem, co nemám, to si objedná“, jak zpívá Mňága a Žďorp – nebo-li: žijeme v postrevolučním věku, utopické energie vyprchaly do hollywoodských kýčů a vše, po čem toužíme, je snadno na dosah (pochopitelně za jistý obnos), protože na to, co si nelze objednat na dobírku, jsme raději zapoměli. Žijeme z renty, ze starých idejí pronajímaných managerům politického a ekonomického provozu.

Jsme zkrátka utahaní ze staletí inovací, z oné „tvořivé destrukce“, jak Joseph Schumpeter popsal klíčový rys kapitalistické formy produkce?

Postmoderní pocity staroby jsou podle mého názoru pouhým symptomem – ne však únavy z nadbytku inovace, ale naopak symptomem jejího nedostatku; jsou symptomem potlačení inovačního ducha modernosti, potlačení a zapomnění onoho modernistického nároku na originální jazyk dneška, na samostatné a kritické promyšlení zděděné tradice, které je neslučitelné z pasivním přijímáním neprověřené autority a panství. Skutečná inovace se vytratila a byla nahrazena pouhou její literou, která zakrývá ještě tužší fixaci a nadvládu.

Příkladem toho je třeba polemika Václava Klause se zastánci teorie globálního oteplování, kteří požadují přijetí odpovídajících politických opatření. Klaus se domnívá hájit proti těmto lidem „svobodu“ – ve skutečnosti však hájí deregulaci trhu a kapitálu, s níž svobodu ztotožňuje. Jenže rétorika deregulace je dnes jen rétorikou nové formy nadvlády, podřizující si neprivilegovanou většinu tím, že ji uvádí do stavu nikdy nekončící pracovní nejistoty a permanentní připravenosti měnit svou životní situaci podle potřeb trhu.

Inovaci se v takové litéře myslí opatření, které přinese zvýšení produktivity nebo reaguje na dosud nevyužitou poptávku. To vše je ale jen opakování jedné a téže šablony, realizované podle jednoho a téhož sociálního modelu: všichni na lodi, plavící se bouřlivými vodami, se řídí požadavky kapitánů kapitalismu. Např. se předpokládá veřejně přístupná danost oné poptávky jako samozřejmý zdroj ekonomického zisku (bez ohledu na vedlejší efekty vytvořené nabídky), přičemž potenciální kupující jsou kalkulováni jako konzumenti, kteří své potřeby budou uspokojovat právě na trhu a kteří jsou dokonce ochotni spolupracovat na tom, aby jim nabídka byla tzv. šita na míru (účast na průzkumech trhu jako dobrovolná precizace vlastní vypočitatelnosti). Všichni od plavčků po důstojníky respektují vládnoucí režim disciplinace, učí se „klíčovými kompetencím“, flexibilitě,

asertivitě, racionalitě, zeštíhlování, pozitivnímu myšlení a dalším dovednostem, mezi něž nepatří debaty o tom, kam vlastně loď pluje a proč.

Inovační ráz modernosti však původně odkazuje k něčemu jinému: já, zde a nyní stojící, vržený do této své historické situace a postavený před toto dědictví víry, jímž se mi zprostředkovává, ale zároveň nekonečně vzdaluje mystérium Zjevení („holá“ skutečnost), deklaruji právě ve jménu onoho dědictví nárok a současně povinnost volby vlastního navázání, osvojení si této tradice mně vlastním způsobem; neboť nelze rozumět slovům Zákona, neslyšíme-li v liteře kánonu hlas Boží – a ten promlouvá jen k milujícímu a naslouchajícímu srdci, ne k tomu, kdo bezduše opakuje slova autorit.

Na druhou stranu, autoritám se nelze vyhnout, naopak je s nimi nezbytné zápasit a takto získat vlastní tvář. Autority tu vždy již jsou, byť často nepřimo, v podobě (před)definování situace, do níž jsme vrženi, obrazu světa, v němž jen nesnadno (a zpočátku vůbec) rozlišujeme mezi zobrazováním a zobrazovaným; svět si osvojujeme až v okamžiku, kdy v obrazu, který zprvu považujeme za samozřejmý, dokážeme rozpoznat samotné zobrazování a takto se postavit na roveň jeho tvůrcům. Člověk není „tabula rasa“, není to nepopsaný list, spíš dávný pergamen poškozený zubem času, jehož zašlá místa pak musíme domýšlet a vyplňovat, nemluvě o obtížném chápání těch zachovalých; nejsme „holým životem“, ten nás vždycky jen svědčí kdesi vespod jako „nepokoj v kultuře“, přítomnost nezobrazitelného v našich obrazech.

Modernost chápá jako odvahu vynalézat nový jazyk, odvahu k převedení řeči minulosti do řeči dnešní, byť i tak, že se proti ní vzbouříme jako proti nesmyslu; modernost je „věk mladosti světa“, v němž (abych si vypůjčil osmašedesátnický postřeh Karla Kosíka) mládí nehraje roli pouhého *dorostu*, který jen vrůstá do připravených schémat, nýbrž je *jinoštvím*, nepokojem, který zjinačuje stejnost vládnoucího pořádku. Modernost je (novozákonní) umění překladu, to je její „Duch svatý“, jehož vyprcháním a zakonzervováním daného tradice paradoxně zmírání, není komunikována. Bez svobodné volby a bez inovace jako aktu osvojení světa, podmíněného rozpoznáním zobrazování v jeho obraze, se vytrácí cit pro nezrušitelný rozpor mezi poselstvím, které tradice předává, a médii, které to poselství uchovává a bez nějž by nebylo přístupné, ač ji médium zároveň zakrývá a deformuje.

Pocity staroby, jimiž trpí západní kultura, jsou následkem potlačení tohoto ducha inovace, v němž jiskřilo cosi božského, a jeho nahrazení

modlou novosti, kapitalistickou „tvořivou destrukcí“, která si vyžaduje mobilizační podřízení všech zdrojů (včetně lidských) velké válce o zemi hojnosti. Ta únava a rezignovanost nejsou důsledkem nadbytku dění, ale jeho nedostatku, nastolení podmínek, v nichž se nic podstatného nemůže stát; mezi řádky oficiální rétoriky „svobody a demokracie“ už se jen utvrzují vztahy nadvlády, které daly klíč k tvorbě obrazů vyvoleným agenturám a především rozhodly o tom, co zůstane nezobrazené (ač je to zobrazitelné a zobrazit to by dokonce bylo záhodno).

Postmodernismus ale nebyl jen projevem této staroby, byl též projevem nespokojenosti v kultuře, ošívání se holého života, nezobrazitelné lidské přirozenosti, která se nám ukazuje vždy jen jako ono zjiňování, bránící se zestejňující hegemonii panstva.

Postmodernismus můžeme pozitivně vytežit jako destruktivní fázi v kritice model, které po sobě zanechali exegeti průmyslové modernosti; jestliže postmoderní kocovina z děsivých konců velkých příběhů přinesla to, že již nikdy nebudeme moci samozřejmě přijímat slova jako věda, rozum, pokrok, lidstvo ad. a budeme tato slova vnímat s podezřením, jež si před jejich dalším užíváním vynutí důkladné zvažování, pak byl věk postmoderní certifikovaným pokračovatelem věku osvícenského, i když proti původně klasicistním tvarům postavil estetiku spíše barokní.

Modernost znamená vědomí současnosti. Co tento obecný postoj implikuje ve vztahu k modernosti ve specifickém smyslu západního průmyslového novověku? Znamená především tázání se po tom, co v dnešku (post)industriální civilizace, jak ji vidíme kolem sebe především v podobě technologického prostředí, zůstává z jejího včerejška jako problém. A znamená imaginaci v předjímání toho, jaké následky může náš dnešek mít pro nás a naše následovníky zítra. Důležité je přitom mít na paměti, že všechny souvislosti se nakonec sbíhají v síť lidských rozhodnutí a ve své podstatě jsou tedy politické (ne „expertní“).

Už Svatý Augustin, smím-li přeci jen odkázat k jednomu z anticých vzorů, ve svých úvahách o čase rozpoznal komplikovanost slova přítomnost, onoho neustálého přechodu mezi tím, co právě bylo, ale už není (a přesto ještě jaksi je), a tím, co právě nastává, ale ještě není (a přesto už jaksi je): přítomnost je jednotou přítomné minulosti a přítomné budoucnosti. Pro něj jako křesťanského myslitele bylo každé jednotlivé zde-a-nyní zapříčiněno událostí Zjevení již nastalého a napjato očekáváním eschatologické události nekonečně se blížící;

TO ZNAHEŇÁ
ZVIČEM TRADIČNÍM
FORUM KULTURY

první byla zadáním úkolu, které dnešek učinilo odpovídáním na dědictví, zatímco druhá měla být soudem, který zítra teprve odhalí, zda jsme si dnes počínali správně. A také vyznačí obec vyvolených.

Augustin byl přítom stoupencem teorie předurčení, která zbavovala člověka možnosti změnit něco na svém osudu vlastními silami. Jediné, co může člověka zachránit, je Boží milost. Slovo modernost se vymaňuje z tohoto náboženského kontextu (aniž by k němu mohlo zcela přestat odkazovat) v okamžiku, kdy víru v milost definitivně zlomí – nebo možná jen přijde o jakýkoliv nárok na ni; už si v milost netroufne doufat. Ten okamžik vyznačuje počátek toho, co dnes chápeme jako přítomný věk, jako modernost: odhodlali jsme se vzít svůj osud zcela do vlastních rukou, stát se nejen obyvateli světa, ale jeho tvůrci – to je největší inovace v dějinách západní tradice. O vyvolených a nevyvolených se rozhodujeme sami.

Ta inovace dala vzniknout světu, z něhož dnes už nemůžeme uniknout. Nezbyvá než vracet se k jeho včerejšku, abychom se pokusili korigovat rozhodnutí, jež ponесou své plody zítra. Apokalypsa, která by na konci příběhu odhalila, co jsme v něm učinili špatně, zůstává ne příslibem spásy, ale jen imaginativním nástrojem k varovné demonstraci dnešních rizik (ať už ekologických, bezpečnostních nebo sociálních) s cílem vyhnout se jejich nejhorší realizaci. Je to jako v americkém sci-fi filmu *Next*, kde Nicolas Cage hraje muže, který dovede předjímat následky svých rozhodnutí a tak se vyhnout katastrofě. (Ten film je ovšem dost hloupý v tom, že nebezpečí, jemuž hrdina čelí, jsou teroristé, kteří chtějí v USA odpálit jadernou bombu, a on – aby tomu zabránil – se vzdá svého soukromí a vstoupí do služeb vlády; nejpravděpodobnější jaderná „nehoda“ dneška je přítom americký útok na „teroristický“ Írán.)

Schopnost představit si, co tu zítra zbude z našeho dnešního konání, je „klíčovou kompetencí“ pro modernizaci modernity. „Vědecká fikce“ se stala nejpotřebnější formou poznání.